TRADUCEREA DOCUMENTELOR MULTIMEDIA

Mariana Pitar
Universitatea de Vest din Timişoara

Traducerea acestui tip de documente constituie un tip de traducere relativ nou pentru spațiul traductologic românesc. Documentele multimedia la care se referă acest tip de traducere sunt: filmele artistice, documentarele (de pe marele ecran, televizor, sau cele de pe DVD-uri), emisiunile de televiziune, dar şi piese de teatru ş.a.

Deşi ca practică o astfel de traducere îşi face apariția încă de la primele documente multimedia într-o altă limbă difuzate pentru publicul românesc, ea nu este considerată ca un tip de traducere distinct neacordându-i-se un studiu aparte. În ultimii ani, în străinătate, traducerea acestui tip de documente face obiectul unor studii teoretice din ce în ce mai ample, constatându-se tot mai pregnant diferențe specifice în raport cu traducerea textelor scrise sau cu alte tipuri de traduceri. Dar chiar şi în acest spațiu, tendințele de teoretizare pornesc de la o practică deja existentă urmărind extragerea unor reguli şi elaborarea unor standarde comune acestui tip de traducere.

La prima vedere traducerile de acest fel nu se deosebesc cu nimic de traducerea unui text de acelaşi tip publicat pentru a fi citit - text ştiințific, documentar, reportaj, interviu, piesă de teatru, etc. Dar, în ciuda unor elemente de traducere comune, ce țin de specificul textual al fiecărui gen, există şi particularități specifice acestui tip de documente.

O primă diferență, majoră şi definitorie, constă în faptul că această traducere nu constituie un text ce va fi citit singur, izolat, ci însoțeşte întotdeauna o imagine şi dublează, într-un fel sau altul, o bandă sonoră a cărui echivalent încearcă să fie. Textul astfel tradus, trebuie să îndeplinească mai multe condiții printre care enumeră doar câteva, foarte generale:

- să redea cu cât mai multă fidelitate textul original;
- să țină cont de tipul de text, de registrul de limbă;
- să rezolve cât mai eficace elementele culturale, umorul, jocurile de cuvinte etc.

Pe lângă aceste cerințe, care se referă la o sincronizare cât mai fidelă între cele două limbi, şi care sunt comune cu traducerea textului scris, se mai au în vedere restricții de altă natură, specifice acestor tipuri de documente, pe care le vom analiza în cele ce urmează.

Spre deosebire de textul unei cărți, într-un subtitraj nu există posibilitatea notelor de subsol sau a explicațiilor suplimentare, astfel încât traducătorul trebuie întotdeauna să găsească soluțiile optime pentru a reda cât mai fidel mesajul într-un text scurt, definitiv, supus multor restricții de ordin tehnic. Tocmai aceste restricții nu sunt cunoscute de cei care critică rezultatele acestui tip de traducere, considerată adeseori un fel de soră vitregă a traducerii profesionale.

Există trei tipuri principale de traducere a documentelor video, fiecare cu specificul său: **subtitrarea**, **dublajul** şi ***voice-over***-ul.

În continuare vom prezenta sintetic carcateristicile principale ale fiecărui tip de traducere.

1. Subtitrarea

Subtitrarea reprezintă pentru noi modalitatea cea mai importantă de traducere a documentelor multimedia în virtutea unei tradiții cinematografice şi de televiziune ce datează de câteva decenii. Aceasta se prezintă sub forma unui text scris, în partea de jos a ecranului, care încearcă să redea informația sonoră a documetului respectiv. Acest tip de traducere este supusă unor restricții de mai multe tipuri, cele mai importante fiind restricțiile de ordin tehnic. Aceste restricții sunt în legătură, pe de o parte, cu elemente de limbaj cinematografic, iar pe de altă parte cu psihologia cognitivă care studiază caracteristicile de percepție ale ochiului uman şi de prelucrare a textului scris şi a imaginii de către creier.

Restricțiile referitoare la compoziția cinematografică se referă la decuparea imaginii în planuri şi scene, la pauzele dintre replici şi la alternarea lor, la tehnicile de filmare şi de înregistrare a imaginii prin diferitele tipuri de mişcare a camerei în raport cu obiectul.

O primă activitate, premergătoare traducerii propriu-zise, este cea de decupare a imaginii în secvențe, în funcție de lungimea replicilor, a textului în general. Decupajele trebuie să țină cont de numărul de cadre, de schimbările de personaje, scene, planuri etc. Această activitate este făcută fie de un tehnician, fie de către traducător. Deşi în practica curentă se foloseşte prima variantă, în care

decupajul şi apoi inserarea traducerii pe peliculă se face de către un tehnician, considerăm că e preferabil ca ele să fie făcute de către traducător, care poate astfel să facă o sincronizare mult mai fidelă între traducere şi textul filmului, eliminând activitatea de verificare, de simulare etc. În acest sens, traducătorul poate beneficia de existența unor programe specializate pe traducerea de subtitrare (de exemplu *Subtitul@m* sau *Subtitle workshop*), care pot fi descărcate de pe Internet şi care presupun cunoştinte tehnice minime.

Textul tradus trebuie să mai îndeplinească următoarele condiții, impuse de caracteristicile percepției umane şi de modul de prelucrare a imaginii şi textului de către creier:

- să cuprindă maximum două linii;
- să fie poziționat în partea de jos a ecranului şi în centrul său;
- dacă liniile sunt inegale, prima trebuie să fie mai scurtă decât a doua;
- fiecare linie să cuprindă maxim 36 de caractere, în acestea fiind incluse şi spațiile libere sau semnele de punctuație;
- textul trebuie să rămână pe ecran aproximativ 5 secunde;
- subtirarea trebuie să înceapă cu aproximativ 1/4 de secundă mai târziu decât replica sonoră pe care o redă;

În afara acestor constrângeri tehnice, mai există câteva condiții de ordin sintcatic şi gramatical care trebuie îndeplinite. Astfel, împărțirea frazei trebuie să se fac în mod logic între cele două rânduri ale subtitrării sau între două subtitrări, dacă fraza nu se termină într-o subtitrare. Trebuie să se țină cont de schimbarea replicilor, subtitrările fiind organizate diferit dacă redau un text compact, care se întinde pe mai multe subtitrări, sau dacă reprezintă un dialog, dacă includ citate etc.

Semnele de punctuație au şi ele o întrebuințare specifică în subtitrare, dar nu vom dezvolta acum această problemă. Vom aminti doar că linia de dialog, de exemplu, nu se foloseşte atunci când replica altui personaj apare într-un alt subtitlu.

La acestea se adaugă şi faptul că citirea textului scris trebuie să lase suficient timp spectatorului să urmărească imaginea, oferindu-i doar un suport minimal de înțelegere.

Constatăm astfel că această traducere trebuie să facă față unor cerințe contradictorii: pe de o parte să redea cât mai fidel conținutul sonor al documentului,

iar pe de altă parte să nu încarce ecranul şi să nu reţină prea mult timp atenţia spectatorului dându-i suficient răgaz pentru a urmări imaginea.Traducerea devine astfel, inevitabil, un rezumat al textului. Acest lucru este firesc dacă privim şi din perspectiva informaţională. O mare parte din informaţie este oferită de imagine, iar textul trebuie doar să o completeze şi să redea, într-o formă "mulţumitoare" dialogurile. Un film are o funcţie estetică, o dimensiune polisemantică care nu trebuie pierdută prin atenţia acordată în mod excesivă subtitlurilor. Spectatorul trebuie să poată urmări sunetele, acţiunea, expresia feţei personajelor, costumele, peisajul, decorurile etc şi să citească în acelaşi timp subtitrarea.

Urmărind acelaşi criteriu informativ, vor fi excluse din traducere elementele lingvistice redundante, superflue, precum exclamaţiile, adjectivele sau adverbele cumulative, expresiile introductive etc. Totuşi traducătorul va avea grijă să nu existe "goluri" de traducere, adică replici fără echivalent, şi nici ca acestea să fie mult prea scurte faţă de cele din film, ceea ce ar putea duce la o neîncredere a spectatorului în calitatea şi fidelitatea traducerii.

Deşi constrânsă de necesităţile tehnice, densitatea informaţiei traduse depinde de tipul de document. Astfel ea va trebui să fie foarte fidelă din punct de vedere ştiinţific într-un documentar, dar poate fi mai laxă într-un film artistic. Chiar şi în cazul acestui gen, nu trebuie să existe replici netraduse care să contrarieze pe cel ce urmăreşte filmul şi care are putea avea impresia că este "furat" de o informaţie preţioasă.

Cerinţele publicului sunt foarte variate, uneori contradictorii şi întotdeauna greu de satisfăcut. Pentru un public obişnuit de mult timp cu subtitrarea, cum este publicul românesc, şi cerinţele sunt mai ridicate; în primul rând, deoarece o mare parte din public înţelege limbi de mare circulaţie în care sunt majoritatea filmelor străine, astfel încât, înţelegând originalul, acesta are pretenţia de a citi o traducere cât mai fidelă, fără să înţeleagă imposibilitatea tehnică a unei astfel de realizări.

O altă dificultate a traducătorului constă în suportul de pe care traduce. Ideal este ca acesta să fie un suport scris, de preferinţă chiar scriptul filmului, însoţit în mod obligatoriu de o copie a filmului respectiv. În realitate lucrurile nu se petrec întotdeauna astfel : este posibil ca un text scris să nu fie varianta finală a filmului, să nu existe deloc, sau ca traducătorul să facă doar traducerea textului fără să vadă filmul, ceea ce poate duce la ambiguităţi şi non-sensuri în traducere. Adeseori, filmul este decupat de către un tehnician, iar traducătorul trebuie să se încadreze în

limitările acestui decupaj, fără a beneficia de posibilitatea unei simulari, a unei verificări. Soluția ideală ar fi ca o singură persoană, traducătorul, să facă decupajul, traducerea şi sincronizarea perfectă a acestora.

La aceste dificultăți se adaugă factorul timp, beneficiarul putând adesea impune un termen foarte scurt în cazul unor festivaluri, sau a altor evenimente.

Un tip interesant de subtitrare este cel făcut pentru piesele de teatru sau pentru spectacolele de operă. Spre deosebire de un film, subtitrarea de acest tip nu poate fi sincronizată de la început şi imprimată pe un ecran. Ea trebuie declanşată manual în funcție de momentul apariției replicilor, existând şi elementul neprevăzut al unor posibile improvizări din partea actorilor, situație imposibil de soluționat pe loc.

Un tip aparte de subtitrare este cel destinat persoaneleor cu dezabilități de înțelegere, precum surzii sau orbii. Dacă pentru orbi se preferă *dublajul* sau *voice-overul*, pentru surzi se foloseşte o traducere specială, conținând informații suplimentare referitoare la sunetele filmului, obținute prin poziționarea diferită a replicilor pe ecran, prin varierea culorilor în funcție de personaje, prin tipuri de caractere sau culori ale acestora etc.

2.**Dublajul**

Dublajul constituie un tip de traducere mai puțin folosit la noi, dar predominant în majoritatea țărilor vestice. Tehnica constă în dublarea cât mai fidelă a replicilor personajelor din filmul original în limba țintă.

Mult mai comodă față de subtitrare, deoarece nu ia din timpul de vizionare a imaginilor, această traducere presupune costuri mult mai mari şi numeroase restricții. Cea mai importantă dintre acestea o constituie sincronizarea perfectă între mişcarea buzelor actorilor din film, lungimea cuvintelor şi a replicilor, timbrul şi tipul vocii actorilor care interpreteaza în limba țintă rolul actorilor de pe ecran. Intervin de asemenea şi elemente tehnice mai avansate, precum cele de prelucrare a sunetului şi necesitatea intervenției mai multor specialişti. Dacă pentru subtitrare este suficient un tehnician şi traducătorul, sau chiar numia acesta din urmă, pentru realizarea unui dublaj e nevoie de mai mulțim actori, de traducător, de specialişti în sincronizare, de tehnicieni specializați în prelucrarea sunetului, de un studio de înregistrare şi echipamente specifice etc.

Traducerea trebuie să treacă prin mai multe faze, fiind mult mai stufoasă şi mai pretențioasă față de traducerea de subtitrare.

Acest tip de traducere are însă şi numeroase dezavantaje. O mare parte din public, cel puțin cel românesc, preferă să audă vocile actorilor cunoscuți în original. Subtitrarea dă posibilitatea de a asculta în original limba filmului şi constituie o ocazie de a învăța sau perfecționa limba respectivă, de a sesiza acele elemente culturale care nu pot fi întotdeauna traduse.

Dar subtitrarea este şi ea ținta unor critici care îi reproşează faptul că introduce în film un cod lingvist, cel scris, care nu est propriu unor astfel de producții artistice. De asemenea ea poate fi obositoare, cerând o pendulare permanentă între imagine şi text, şi o distribuire a atenției între acestea două şi banda sonoră originală în dezavantajul celei dintâi.

La noi în țară dublajul este rezervat filmelor pentru copii (şcolari mici sau preşcolari) sau, mai rar, filmelor documentare

2. **Voice-over**-ul reprezintă o alternativă foarte simplă şi puțin costisitoare a dublajului. Textul este tradus şi apoi citit de către o singură voce care reprezintă astfel toate personajele filmului. Traducerea se suprapune peste banda sonoră a filmului, creind astfel un oarecare discorfont pentru cel care vizionează filmul. Acesta nu poate să urmărească partea sonoră a originalului, pierzând astfel toată informația care este transmisă prin intonație, ritm, tonalitate etc. În plus, această traducere nu este sincronizată cu textul filmului, fiind mai degrabă un punct de reper informațional. Prin numeroasele dezavantaje pe care le prezintă, acest tip de traducere este mai degrabă o improvizație de circumstanță decât o traducere adecvată a documentelor video.

Bibliografie

Agost, Rosa, 1999, *Traduccion y doblaje: palabras,voces e imagenes*, Editorial Ariel, Barcelona

Diaz Cintas, Jorge, La traduccion audiovisual: el subtitulado, Biblioteca de traduccion

Gottlieb,Henrick, *Subtitles, Translation &idioms*, 1997, University of Copenhagen

Ivarsson, Jan Caroll, Mary, *Code of good subtitling practice* ,www.transedit.se

Karamitroglou, Fotios, A proposed set of subtitling Standards in Europe,http://accurapid.com//journal/04studrd.htm